

**Організаційно-методичні засади забезпечення навчально-виховного процесу
для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів
у 2016/2017 навчальному році**

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 12.07.2016 № 1/9-364 у 2016/2017 навчальному році організація навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами має здійснюватися з урахуванням завдань, визначених Указами Президента України, дорученнями Уряду, нормативно-правовими актами, листами Міністерства освіти і науки України щодо деінституціалізації навчання та виховання дітей на основі розвитку інклюзивного навчання. Насамперед, це **Укази Президента України:**

«Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 р. № 501;
«Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю» від 3 грудня 2015 р. № 678.

Індикаторами виконання цих Указів Президента України є, зокрема, показники щодо упровадження інклюзивного навчання для можливості реалізації людьми з інвалідністю права на освіту та здійснення реформування інтернатних закладів.

При організації інклюзивного навчання слід керуватися чинними нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, інструктивно-методичними матеріалами та листами Міністерства, які розміщені та постійно оновлюються на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) у рубриці «Освіта дітей з особливими потребами».

Щороку Міністерство удосконалює нормативно-правові акти з метою розвитку мережі загальноосвітніх шкіл з інклюзивним навчанням, зокрема, у 2015 році:

внесено зміни у додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298, якими врегульовано умови оплати праці асистента учителя - встановлюються 8-10 тарифні розряди (постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2015 р. № 479);

внесено зміни до пункту 9 Заходів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2014 р. № 65, якими знято обмеження щодо збільшення чисельності педагогічних працівників навчальних закладів (постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2015 р. № 434);

збільшено у 2,6 рази фінансування учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних та спеціальних класах (постанова Кабінету Міністрів України від 26 червня 2015 р. № 435).

Зазначені додаткові кошти, передбачені освітньою субвенцією, доцільно використовувати для забезпечення навчально-корекційного середовища для учнів з особливими освітніми потребами.

У ряді випадків керівники місцевих органів управління освітою та ЗНЗ не ознайомлені або поверхово володіють законодавчими, нормативно-правовими актами, навчально-методичними рекомендаціями щодо організації та впровадження інклюзивного навчання і відмовляють батькам у прийомі до навчального закладу дитини з особливими освітніми потребами. Такі дії керівників є неправомірними та суперечать нормам статті 3, статті 60 Закону України «Про освіту».

Часто ЗНЗ не готові прийняти учнів з особливими потребами, тому що не орієнтуються на перспективу щодо створення одного чи кількох інклюзивних класів. Тому, враховуючи, що інклюзивне навчання організовується за рекомендацією ПМПК, органи управління освіти мають координувати консультативно-методичну співпрацю ПМПК та ЗНЗ з питань орієнтовної потреби в інклюзивних класах. Особливу увагу слід приділити випускникам з особливими потребами дошкільних навчальних закладів як потенційним учням інклюзивних класів.

Перш ніж зарахувати дитину з особливими потребами до інклюзивного класу ЗНЗ, потрібно підготуватися до цього. Насамперед, це створення у ЗНЗ відповідних умов з урахуванням особливостей розвитку дітей: доступність будівель і приміщень, використання адекватних форм і методів навчально-виховної роботи, психолого-педагогічний супровід, налагодження співпраці з батьками (особами, які їх замінюють). У дотриманні цього алгоритму провідну роль відіграють місцеві органи управління освітою.

Такий комплексний підхід необхідний для визначення перспективи запровадження інклюзивного навчання у регіоні на основі створення умов для охоплення щороку таким навчанням більшої кількості дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з інвалідністю.

Вимоги щодо архітектурної доступності навчальних закладів визначено Державними будівельними нормами В.2.2-17:2006 «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення», затвердженими наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 02.11.2006 № 362.

У 2012 році в рамках українсько-канадського проекту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» видано навчально-методичний посібник «**Архітектурна доступність шкіл**», створений за підтримки Канадської агенції з міжнародного розвитку (CIDA). Зазначені матеріали були розповсюджені всім органам управління освітою обласних державних адміністрацій, а також є доступними в мережі Інтернет (<http://www.education-inclusive.com/wp-content/docs/architecturna-dostupnist-shkil.pdf>).

У рамках реформування системи освіти, зокрема, створення освітніх округів (опорного навчального закладу, його філій), у 2016 році державою передбачено фінансову підтримку для створення в опорних школах сучасної навчально-матеріальної бази та придбання шкільних автобусів для перевезення дітей.

24 опорні школи, визначені Міністерством фінансів у рамках «пілотного» проекту, отримають ресурси для розвитку матеріально-технічної бази, оновлення навчального обладнання, використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Звертаємо увагу керівників органів управління освітою на необхідність створення в опорних школах безбар'єрного освітнього середовища. Опорні школи мають бути доступними для всіх дітей громади, не залежно від їх особливих потреб. Відповідний лист від 09.06.2016 № 1/9-293 Міністерством надіслано головам обласних, Київській міській державній адміністрації.

Організація навчально-виховного процесу для учнів з особливими освітніми потребами ЗНЗ у цілому здійснюється за планами та методичними рекомендаціями, зазначеними у листі Міністерства освіти і науки України від 09.06.2016 № 1/9-296 «Про структуру 2016/2017 навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів».

Разом з тим, наголошуємо на особливостях та важливих складових навчально-виховного процесу учнів з особливими освітніми потребами.

Звертаємо увагу керівників навчальних закладів, педагогічних працівників, що згідно з пунктом 9 Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872, навчання в інклюзивних класах здійснюється за типовими навчальними планами, програмами, підручниками та посібниками, у тому числі спеціальними підручниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів.

Особливістю навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна складова, яка є невід'ємною частиною навчального плану. З урахуванням зазначеного, для кожного учня з особливими освітніми потребами необхідно складати індивідуальний навчальний план (на основі робочого навчального плану конкретного ЗНЗ), де вказується кількість годин корекційно-розвиткових занять з урахуванням рекомендацій ПМПК.

Відповідно до висновку ПМПК та за згодою батьків для учнів з особливими освітніми потребами педагогічні працівники, у тому числі вчителі-дефектологи, розробляють індивідуальну (адаптовану) навчальну програму з урахуванням навчальних програм ЗНЗ, яка затверджується керівником навчального закладу та переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування.

Науково-методичні рекомендації щодо викладання предметів у ЗНЗ з інклюзивним навчанням, професійне співробітництво, оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі, технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі та інші посібники, спрямовані на допомогу педагогічним працівникам в організації навчально-виховного процесу в інклюзивному класі розроблено науковцями Інституту спеціальної педагогіки НАПН України та розміщені на офіційному сайті <http://ispukr.org.ua/> у рубриці «Бібліотека».

У навчально-методичному посібнику «Діти з порушеннями зору в умовах інклюзивного навчання» (за ред. Є. П. Синьової, С. О. Рикова, К.: Кафедра, 2016) з урахуванням особливостей навчання і виховання дітей з порушеннями зору розкрито основи забезпечення якісної освіти учням сліпим та зі зниженим зором в умовах інклюзивного навчання з використанням спеціального корекційного підходу до реалізації методів та прийомів навчальної діяльності.

Навчально-виховний та реабілітаційний процес учнів спеціальних класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється у порядку, визначеному Положенням про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 09.12.2010 № 1224, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2010 р. за № 1412/18707. Пунктом 3.1 зазначеного Положення встановлено, що спеціальні класи працюють за навчальними програмами, підручниками і посібниками, ре-

комендованими Міністерством освіти і науки України для використання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 № 80 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа)» у 2016/2017 навчальному році завершується перехід початкової школи (підготовчий, 1-4 класи) на нові навчальні плани і програми.

Відповідно втрачає чинність наказ Міністерства освіти і науки України від 03.11.2004 № 849 «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (початкова школа) (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 11.09.2009 р. № 852).

Щороку листом МОН до початку нового навчального року доводиться до відома органів управління освіти та навчальних закладів Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах для навчання дітей з особливими освітніми потребами (за нозологіями). Зазначений Перелік доведений до відома органів управління освіти, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів листом Міністерства освіти і науки України від 29.06.2016 № 1/9-332 та розміщений на офіційному веб-сайті Міністерства. Звертаємо увагу, що в кінці переліку навчально-методичної літератури (за нозологіями) міститься Примітка, у якій зазначаються особливості використання програм та навчальної літератури, рекомендованих Міністерством освіти і науки для використання ЗНЗ, з урахуванням характеристик навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Навчальний процес у ЗНЗ для дітей з особливими освітніми потребами (крім дітей з порушеннями розумового розвитку), організовується з урахуванням рекомендованих Міністерством освіти і науки адаптованих навчальних програм для підготовчого, 1-4, 5-10 класів. Окрім того, використовуються програми загальноосвітньої школи для 5-11 класів та рекомендації до розподілу програмного матеріалу загальноосвітніх шкіл для 5-9(10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів. Усі навчальні програми розміщені на офіційному сайті Міністерства (www.mon.gov.ua).

Вчителі вносять корективи до них з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами (за нозологіями) та строку їх навчання у школі II ступеня.

Школи III ступеня для дітей з особливими освітніми потребами навчаються за навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.02.2015 № 134 (із змінами, внесеними наказом МОН України від 19.06.2015 № 651), програмами та підручниками ЗНЗ. Пояснювальною запискою до цих навчальних планів визначені напрями корекційно-розвиткової роботи у старшій школі відповідно до контингентів учнів з особливими освітніми потребами. Одним з актуальних напрямів є розвиток комунікативної діяльності і творчості з метою сприяння подальшій соціалізації випускників ЗНЗ.

У старшій школі для дітей сліпих, зі зниженим зором, глухих, зі зниженим слухом, з порушеннями опорно-рухового апарату уведено курс «Захист Вітчизни», основна мета якого – підготовка молоді до забезпечення власної безпеки у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

У межах програм для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (програми розміщені на офіційному сайті Міністерства) для дітей із складними порушеннями розвитку (глухих та зі зниженим слухом, сліпих та зі зниженим зором у поєднанні з розумовою відсталістю) дозволяється вносити корективи з урахуванням індивідуальних особливостей зазначених категорій дітей.

З метою забезпечення корекції первинних і вторинних відхилень розвитку учнів з особливими освітніми потребами, формування компенсаторних способів предметно-практичної діяльності як важливої умови підготовки таких дітей до навчання, у 2016 році розроблено програми з корекційно-розвиткової роботи для учнів початкової школи. Для учнів 5-9 класів, які мають затримку психічного розвитку, розроблено програму «Корекція розвитку». Програми розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України.

З урахуванням звернень громадян, що продовжують надходити до Міністерства, нагадуємо, що навчальні плани для учнів з помірною розумовою відсталістю складаються на основі Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей з українською чи російською мовою навчання з урахуванням індивідуальних особливостей психофізичного розвитку учнів.

Навчання дітей з помірною розумовою відсталістю здійснюється за спеціальними навчальними програмами для спеціальних навчальних закладів для розумово відсталих дітей та (або) за індивідуальною навчальною програмою. Допускається адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів, що виявляється в зменшенні обсягу матеріалу, його спрощенні за характером і структурою, збільшенні кількості годин на вивчення окремих тем та постійне повторення навчального матеріалу у поєднанні з предметно-практичною діяльністю. Організаційно-методичні засади навчально-виховного процесу учнів з порушеннями розумового розвитку розкриті у листі Міністерства освіти і науки України від 13.08.2014 № 1/9-413.

Важлива роль навчально-реабілітаційних центрів (далі - НРЦ) у забезпеченні права на освіту у поєднанні з комплексною реабілітацією учнів. Пунктом 1.3 Положення про НРЦ визначено основний склад учнів (вихованців) НРЦ як навчального закладу для дітей із складними порушеннями розвитку. При цьому зазначається, що діти із складними порушеннями розвитку - це діти з порушеннями слуху, зору, тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, сліпоглухі, діти, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю потребують індивідуального догляду та супроводу, але вони можуть перебувати у дитячому колективі згідно з рекомендованим лікарями режимом.

Невід'ємною структурною складовою НРЦ є реабілітаційне відділення, у якому надаються корекційно-розвиткові послуги постійному контингенту (діти з особливими освітніми потребами, які є учнями НРЦ) та змінному (вихованці дошкільних навчальних закладів з інклюзивними групами, учні класів з інклюзивним навчанням та спеціальних класів ЗНЗ, учні, які навчаються за індивідуальною формою та інші).

З року в рік мережа НРЦ та учнів у них збільшується. У перспективі такий процес повинен сприяти зменшенню кількості дітей з особливими потребами, які навчаються за індивідуальною формою, та збільшенню чисельності дітей з складними порушеннями розвитку, які здобувають освіту відповідного рівня у навчальних закладах системи освіти.

Окрім НРЦ, у системі загальної середньої освіти функціонує мережа спеціальних загальноосвітніх шкіл та шкіл-інтернатів. Режимом функціонування спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів передбачено здійснення навчально-реабілітаційного процесу у першій та другій половині дня за різними формами і методами роботи з використанням сучасного навчально-реабілітаційного обладнання, із забезпеченням постійного фахового психолого-педагогічного супроводу учнів. Це, насамперед, передбачає продовження реабілітаційної роботи в другій половині дня з використанням потенціалу, досвіду вихователів, які є повноцінними педагогічними працівниками і повинні володіти спеціальними методиками роботи з учнями з особливими потребами (за нозологіями).

Аналіз інформації обласних департаментів освіти і науки щодо забезпечення права дітей з особливими потребами на освіту, звернень громадян свідчить про не використані резерви і можливість спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів. У ряді випадків відзначається низький рівень навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами. Це може зумовлювати труднощі у виконанні завдань зовнішнього незалежного оцінювання якості знань учнів та, відповідно, проблеми при вступі до вищих навчальних закладів.

З огляду на те, що діяльність вчителя достатньо регламентована навчальними планами, програмами, вимогами до навчальних досягнень учнів, слід забезпечити іншу обов'язкову складову навчально-реабілітаційного процесу - специфіку роботи вихователів спеціальних навчальних закладів. Це означає переорієнтуватися з виконання режимних моментів на фаховий педагогічний супровід учнів з особливими потребами упродовж другої половини дня. Йдеться про практичне закріплення навчальних знань, здобутих учнями на уроці, у поєднанні з корекційно-розвитковою роботою, залежно від особливостей їх навчально-пізнавальної діяльності (розвиток мовлення, розвиток слухового сприймання та формування вимови, орієнтування в просторі та мобільність, комунікативні навички та ін.).

Наказом МОН України від 31.12.2015 № 1436 «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі» (далі наказ МОН України № 1436) місцевим органам управління освітою доручено розробити перспективні плани оптимізації мережі інтернатних закладів та розвитку загальноосвітніх навчальних закладів з інклюзивними та спеціальними класами. Узагальнення інформації свідчить про пасивну позицію органів управління освіти щодо виконання визначених наказом завдань. Реформування інтернатних закладів у всіх областях передбачає не зменшення кількості шкіл-інтернатів, а лише зміну одного типу інтернатного закладу на інший, що є неприпустимим.

У рамках наказу МОН України № 1436 звертаємо увагу керівників органів управління освітою та спеціальних навчальних закладів, що вивчення навчальних досягнень учнів спеціальних шкіл-інтернатів для дітей із затримкою психічного розвитку з метою виведення відповідних учнів у загальноосвітні школи має проводитися щороку.

Внаслідок проведеного за дорученням Міністерства вивчення навчальних досягнень учнів із затримкою психічного розвитку, в середньому близько 30 відсотків учнів зазначених шкіл-інтернатів у 2016/2017 навчальному році продовжать навчання у ЗНЗ за місцем свого проживання.

Неприйнятним є низький рівень навчальних досягнень більшості учнів спеціальних навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку, про що засвідчує вивчення: у 67 відсотків учнів - низький рівень, достатній рівень - у 20 відсотків, середній - у 10 відсотків, високий - лише у 3 відсотків учнів 4-8 класів.

Звертаємо увагу органів управління освіти на особливе значення наявності у керівників та педагогічних працівників спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів дефектологічної освіти (за відповідними нозологіями). Виважена кадрова політика з постійним підвищенням кваліфікації педагогічних працівників сприятиме впровадженню у навчально-реабілітаційний процес інноваційних технологій, зростанню показників освіченості, вихованості, соціалізації дітей з особливими потребами.

Загальноосвітні навчальні заклади - НРЦ, спеціальні загальноосвітні навчальні заклади та загальноосвітні школи з інклюзивним навчанням - повинні постійно працювати в контакт з органами управління освіти, методичними працівниками, соціальними службами, громадськими організаціями.

Йдеться про всебічну консультативно-роз'яснювальну роботу, підвищення компетентності управлінців, керівників ЗНЗ різних типів, методистів, педагогічних працівників щодо особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами певної категорії та створення умов для їх навчання у ЗНЗ.

Обов'язковим напрямом подальшого розвитку системи освіти та суспільства в цілому має бути просвітницько-виховна робота, яка ведеться в громаді за місцем розташування закладу та в регіоні. Важливим при цьому є залучення засобів масової інформації до формування нової суспільної філософії щодо осіб з інвалідністю, розповсюдження напрацьованого педагогічного досвіду роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, інноваційних технологій з питань підготовки таких дітей до самостійного життя.

Джерела:

<http://www.mon.gov.ua/>

http://shkos.at.ua/load/normativni_dokumenti/mon_listi/pro_organizacijno_metodichni_zasadi_zab_ezpechennja_navchalno_vihovnogo_procesu_dlja_uchniv_z_osoblivimi_osvitnimi_potrebami/4-1-0-571

АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ